

Tomaž Jurca

TRAKTAT *IL BENEFICIO DI CRISTO* KOT OSREDNJI SPIS ITALIJANSKE REFORMACIJE

Uvod – proces proti Pietru Carnesecchiju

Proces in obsodba uglednega humanista, politika in visokega uradnika rimske kurije Pietra Carnesecchija nemara še najbolj nazorno priča o razmerah, v katerih so proti koncu 16. stoletja – Italijani ga imenujejo *cinquecento* – usahnili reformacijski tokovi v Italiji. Medtem ko se je v severnih deželah v tem času reformacija širila predvsem s podporo posvetnih oblasti, pa so bile posebne politične okoliščine na Apeninskem polotoku zaradi bližine Rima in okrepljene dejavnosti inkvizicije vse prej kot naklonjene novim zamislim. To dokazuje tudi dejstvo, da je moral Cosimo I. de' Medici zaradi pritiska papeža Pija V. izdati in izročiti svojega varovanca Carnesecchija, proti katerem je bilo v tistem času zaradi širjenja »krivoverstva« sproženih več procesov. Ker naj bi Pietro skrenil s prave poti, so mu avgusta leta 1567 zaplenili vse premoženje ter ga ob navzočnosti vseh kardinalov, katerim naj bi bila kazen v opozorilo, v cerkvi Santa Maria sopra Minerva v Rimu obsodili na grmado. Dve leti zatem je Cosimo od papeža za svoje zasluge prejel naziv nadvojvode in pisno priznanje, v katerem je bilo zapisano, da so zaradi njegove prizadevnosti Toskana in okoliške pokrajine ozdravljene škodljivega vpliva strupenega krivoverstva. A kaj je razglašal Pietro Carnesecchi, da ga je doletela taka usoda? Cerkvene izpraševalce so med zaslišanjem zmotile predvsem njegove izjave o tako imenovanih božjih izbrancih: »Za izbranice Boga imam prave kristjane in tiste, ki so se navzeli njegovega duha ter so tako postali njegovi otroci in bratje Jezusa Kristusa, s katerim si bodo delili nebeško kraljestvo. Kdo so ti izbranci, nam ni dano

vedeti z gotovostjo [...] pozna jih samo Bog, mi pa lahko o njih le domnevamo.«¹

Pravi kristjani naj bi bili torej tisti ljudje, ki jih družijo iskrene vere, o njihovi iskrenosti, zaslugah ter morebitnem odrešenju pa ni moč soditi po pravilih zemeljskih institucij. Podobne nauke je v Italiji začel širiti Španec Juan de Valdés, ki se je v pred domačo inkvizicijo zatekel v Italijo v začetku tridesetih let šestnajstega stoletja.

Traktat o Jezusovi dobroti

Spis *Il Trattato utilissimo del beneficio di Giesu' Cristo crocifisso verso i cristiani* so prvič natisnili leta 1543 v beneški tiskarni Bernarda de' Bindonija, kjer so leto pozneje poskrbeli tudi za Savonarolove *Prediche sopra Aggeo*. Leta 1549 je Peter Pavel Vergerij, nekdanji koprski škof, takrat že na strani reformacije, v komentarju k seznamu prepovedanih knjig, ki ga je sestavil monsignor Giovanni della Casa, omenil, da se je v šestih letih, kolikor je minilo od prve tiskane izdaje, traktat na beneškem ozemlju hitro širil in uspešno prodajal. Vergerij je omenjeni spis dobro poznal, po vsej verjetnosti pa je vedel tudi nekaj o njegovem avtorstvu, saj je istega leta ob neki drugi priložnosti omenil, da »sta zadevo spisala dva človeka, eden ga je začel, drugi pa končal ter dopolnil, oba pa sta v Italiji in ju vodilni možje ter pomembneži v Rimu dobro poznajo in cenijo.«² Vergerij je svoja takratna razmišljanja o skrivnostnem traktatu, ki ga je poimenoval »il dolce libriccino«, razširil tudi s previdnim pozivom piscema, da razkrijeta svoji imeni javnosti, če jima seveda ni bolj po volji, da se še naprej skrivata in v miru opravljata svoji cerkveni službi. Tudi sam je s svojim delovanjem v Kopru namreč odkrito podprl nekatera reformacijska prepričanja in se moral zato umakniti na sever. A preden spregovorimo o avtorjih traktata, velja pojasniti še nekaj zadev, povezanih z izdajami spisa.

- 1 Delio Cantimori, *Eretici italiani del Cinquecento*, Einaudi, Torino 1992, str. 459.
- 2 Anne Jacobson Schutte; *Pier Paolo Vergerio e la Riforma a Venezia* (it. prevod.), Il veltro Editrice, Roma, 1988, IV, str. 190. Gl. tudi Silvano Cavazza, »*Quei che vogliono Cristo senza croce*« – *Vergerio e i prelati riformatori italiani*, v: Pier Paolo Vergerio il Giovane, a cura di Ugo Rozzo, Forum, Udine 2000, str. 115, 116.

Knjižico, katere edini ohranjeni izvod prve izdaje danes hrani Saint John's College Library, so zaradi velikega zanimanja v naslednjih letih še večkrat ponatisnili; če verjamemo Vergeriju, so v šestih letih od njenega prvega izida na beneškem ozemlju natisnili in prodali okoli štirideset tisoč izvodov. Druga izdaja je izšla leta 1546 pri benečanu Filippu Stagninu, tej pa je kmalu sledila še tretja, ki pa je bila, po vsej verjetnosti zaradi obsodbe spisa na tridentinskem koncilu enaindvajsetega julija 1546, brez letnice in imena tiskarja. Zanimiv je tudi ponatis iz Tübingena iz leta 1565, namenjen italijansko govorečemu prebivalstvu Dalmacije in Istre, ki sta ga uredila znana prevajalca Luthrovih del Štefan Konzul in Anton Dalmata; en izvod hrani danes Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Do srede 19. stoletja so bili prepričani, da je zaradi sistematičnega delovanja inkvizicije delo za vedno izgubljeno,³ zdaj pa poznamo pet ohranjenih izvodov, od katerih velja poleg »angleškega« (Venetiis. Apud Bernardinum de Bidonis, 1543) omeniti še dva, ki ju hranijo v Stockholmu ter na Dunaju (Venetiis. Apud Philippum Stagninum, 1546). Na Dunaju je tudi izvod, ki pripada izdaji brez letnice in založnika, natisnjen v Benetkah, Ljubljana pa se, kot rečeno, ponaša z edinim znanim izvodom iz Tübingena.

Avtorstvo spisa je med procesom inkvizicije malo pred svojo usmrtnitvijo, razkril Pietro Carnesecchi, tesen prijatelj Marcantonia Flaminia. Vendar pa so zapiske s procesa objavili šele leta 1870, zato je med poznavalci še v prvi polovici devetnajstega stoletja prevladovalo mnenje, da je njegov avtor Aonio Paleario, cenjeni humanist in zagovornik reformacije. Po izidu odmevnih študij nemškega zgodovinarja Karla Benratha,⁴ ki se je poglobil v italijanske reformacijske tokove šestnajstega stoletja, in objavi zapisov s procesa o Paleariu,

- 3 Leopold von Ranke je še leta 1834 menil, da je delo dokončno izgubljeno, in to prepričanje je prevladovalo do leta 1855, ko je Churchill Babington odkril izvod prve izdaje Bernarda Bidonija. Še istega leta je v Londonu objavil faksimile s francoskim in angleškim prevodom, temu odkritju pa je sledila vrsta izdaj v italijanščini, nemščini, angleščini, francoščini in španščini.
- 4 Karl Benrath je znan predvsem po svoji biografiji Bernardina Ochina, pridigarja iz Valdésovega kroga, ki se je po smrti Španca zatekel h Calvinu v Ženevo; gl. Karl Benrath, *Bernardino Ochino von Siena, Ein Beitrag zur Geschichte der Reformation*, Nieuwkoop, De Graaf, 1968.

dvomov ni bilo več. Avtorja sta bila Benedetto da Mantova in Marcantonio Flaminio.

Flaminio, ki je besedilo uredil, jezikovno popravil in pretilil v tekoč ljudski jezik, je bil v prvi polovici 16. stoletja bolj znan po svoji liriki v latinskem jeziku, bil pa je tudi učenec Juana de Valdésa,⁵ ene najpomembnejših osebnosti italijanske reformacije. Španec, ki je občudoval Erazma Rotterdamskega in si z njim pogosto dopisoval, se je v Italijo zatekel po procesu, ki ga je zaradi avtorstva spisa *Dialogo de doctrina cristiana* proti njemu sprožila inkvizicija v domovini, po krajšem bivanju v Rimu, kjer je užival podporo Klementa VII., pa se je sredi tridesetih let 16. stoletja ustalil v Neaplju. Tam je okoli sebe zbral ugleden krog somišljenikov, med katerimi so bili poleg avtorjev *Beneficia* tudi omenjeni Pietro Carnesecchi, Giulia Gonzaga, Bernardino Ochino, Pietro Vermigli, Vittore Soranzo ter nadškof Pietro Antonio di Capua. Čeprav učenje Valdésa ni zaznamovala protipapeška nastrojenost, pa se njegovi spisi, kot sta dokazala Delio Cantimori in Carlos Gilly, precej opirajo na Luthrovo misel.⁶ Tu velja omeniti predvsem prepričanje o opravičenju po veri oziroma »Jezusovo dobroto« (*beneficio di Cristo*), kot je zamisel z Melanchthonovo sintagmo v svojih spisih pogosto povzel Valdés, pa tudi s tem povezane nauke o pobožnosti kot sadu opravičenja (*la pietà come frutto della giustificazione*) ter vernikih kot božjih izbrancih (*l'elezione divina del credente*).

A vrnimo se k avtorstvu *Beneficia*. Kot je potrdil Carnesecchi, je delo napisal benediktinec Benedetto Fontanini, ki se je iz Mantove, kjer je imela korenine njegova rodbina, najprej preselil v samostan San Giorgio Maggiore v Benetkah, nato pa so ga leta 1537 premestili v Catanio. Med potovanjem na Sicilijo se je verjetno ustavil v Neaplju ter se seznanil z Valdésom in njegovim krogom, prijateljstvo s Fla-

5 Juana de Valdésa pogosto zamenjujejo z njegovim bratom Alfonsom, ki je bil kancler na dvoru Karla V. in znan po svojih ostrih spisih proti Klementu VII., napisanih po oplenjenju Rima 1527. Spis *Dialogo de Mercurio y Caron* nekateri pripisujejo tudi Juanu.

6 Delio Cantimori, *Il circolo di Juan de Valdes e gli altri gruppi evangelici*, v: Umanesimo e religione nel Rinascimento, Einaudi, Torino 1975, str. 197. Gl. tudi Salvatore Caponetto, *La riforma protestante nell'Italia del Cinquecento*, Claudiana, Torino 1992, str. 83.

miniom pa je najbrž sklenil že med svojim bivanjem v Benetkah, v času, ko je Marcantonio obiskoval Corteseja, opata omenjenega samostana. Fontaninijevo sicilsko obdobje zaznamuje njegovo družjenje z rojakom iz Mantove Teofilom Folengom, najvidnejšim predstavnikom literarne zvrsti, imenovane *poesia maccheronica*, ter Giorgiom Riolijem, znanim pod vzdevkom Siculo, ki so ga zaradi krivoverstva usmrtili leta 1551. Proces so leta 1548 sprožili tudi proti Fontaniniju, a se je ta zaradi zaščite, ki jo je užival pri benediktincih, in zaradi redovne pravice, da sami sodijo svojim bratom, ki so zašli na kriva pota, ognil ostrejši kazni inkvizicije. Poleg tega, da je bil nekaj časa zaprt v samostanu Santa Giustina v Padovi in da se je nato vrnil v Mantovo, o njegovem življenju ne vemo dosti več. Ker ni nikoli odkrito nastopil proti svojim nadrejenim in Rimski cerkvi in ker je bil podobno kot Flaminio in Carneseccchi prepričan, da pripada nevidni Cerkvi zveličanih, ki se bodo zaradi preganjanja in muk na zemlji pozneje združili s Kristusom, bi ga lahko označili z izrazom »pokoren upornik«, ki ga je nedavno skoval J. C. Nieto.⁷ Omenjeni avtor je tako označil španska mistika Francisca Ortiza in Giovannija della Croceja, ki sta se kljub krivici in trpljenju po dolgoletnem zaporu uklonila inkviziciji, tega pa nista storila zaradi zlomljenega duha, ampak zavoljo prepričanja, da je posnemanje trpečega Kristusa najočitnejše znamenje zveličanja (*elezione divina*). Posnemanje Jezusovega trpljenja je tudi eden osrednjih naukov Juana de Valdésa, ki je trpljenje za Evangelij in po vzoru Jezusa opisal kot »gran dono di Iddio«.⁸ Nemara pa je še primernejši izraz za pasivno ravnanje, značilno za Valdesov krog, v tistem času skoval že Calvin (Kalvin), ki je navidezno podrejanje Rimski cerkvi, njeni dogmatiki in bogoslužju, označil za nikodemizem,⁹ in še bolj ostro kot Vergerij obsodil tiste protestante, ki so se na ta način izognili pregonu inkvizicije. Seveda pa ne gre pozabiti, da so bile razmere v Italiji zaradi nestanovitnosti

7 J.C. Nieto, *Two Spanish Mystics as Submissive Rebels*, Bibliothéque d'Humanisme et Renaissance, XXXIII, 1971, str. 63–77.

8 *Il Beneficio di Cristo*, ur. Salvatore Caponetto, Claudiana, Torino 2009, str. 69. Slovenski prevod besedila temelji na drugi, dopoljnjeni izdaji spisa (1991), ki jo je prav tako uredil Salvatore Caponetto.

9 Nikodem je bil farizej, ki je ponoči na skrivaj hodil poslušat Jezusa. (Jn, 3)

in razdrobljenosti oblasti ter bližine Rima nekoliko drugačne kot na severu in da tamkajšnji reformatorji večinoma niso imeli zaščite lokalnih veljakov, kot se je to dogajalo v Nemčiji. Tega se je dobro zavedal tudi Valdés, katerega vpliv je mogoče razbrati tako iz ravnanja ter življenja avtorjev *Beneficia*, kot iz vsebine tega pomembnega spisa.

Eden prvih in osnovnih namenov traktata je pojasnilo o zmoti tistih, ki so prepričani, da si je odrešenje mogoče prislužiti z deli na zemlji, saj naj bi bila Jezusova milost oziroma dobrotla odvisna predvsem od vere.

»Tako nam je naš Bog, usmiljenja polni Oče, ki ga je ganilo naše trpljenje, podaril svojega edinega Sina, ki nas je osvobodil strupa kače. S tem, ko smo ga sprejeli, smo poskrbeli za svoj blagoslov in opravičenje ter se odrekli vsem zunanjim dejanjem, ki naj bi vodila k temu namenu. Sprejmimo, dragi bratje, pravičnost Jezusa Kristusa, posvojimo jo s pomočjo vere in bodimo prepričani, da smo pravični zaradi zaslug Kristusa in ne zavoljo naših del. Živimo veselo in mirno v spoznanju, da Jezusova pravičnost izniči vse naše krivice in nas naredi za dobre in pravične pred Božjim obličjem.«¹⁰

Tematika, razdeljena na šest poglavij, je podprta s citati iz Avguštinovih spisov ter mislimi iz del Luthra, Calvina ter seveda Valdésa, za katerega pa bi lahko trdili, da se s svojim učenjem nikoli bistveno ne oddalji od nekaterih naukov obeh severnih reformatorjev. Čeprav besedilo krasijo nekatere samosvoje in izvirne poteze, pa lahko ugotovimo, da je njegova teža predvsem zgodovinske literarne narave, saj je zaradi jasnega, a kljub temu dovolj prefinjenega sloga po Flaminievi obdelavi prispevalo k širjenju protestantskih zamisli predvsem med italijanskimi srednjimi sloji. Vendar pa bi knjižico težko uvrstili v okvir luteranske, kalvinistične ali katere druge protestantske veroizpovedi in prav tako je ne bi mogli postaviti za zgled italijanskega »evangelizma«. Preučevati jo je treba predvsem v zgodovinskem kontekstu in njeni povezanosti z dogodki na polotoku in v Evropi leta 1542. To leto namreč zaznamuje zaton miselnosti, ki se je opirala na Erazmov »ireničen« program in na težnje po temeljiti prenovi Cerkve na podlagi preučevanja pisem sv. Pavla in del Avgu-

10 *Il Beneficio di Cristo*, str. 41.

ština. V zvezi s tem velja omeniti strujo, kateri so pripadali kardinala Reginald Pole in Gasparo Contarini ter benediktinec Gregorio Cortese. Poudarjala je pomembnost Božje milosti in opravičenja po veri ter se obenem zavzemala za spravo omenjenih luteranskih zamisli s katolištvom. Kardinal Contarini je leto poprej v Regensburgu vneto zagovarjal omenjeno spravo, toda njegovi poskusi na pogovorih, ki jih je sklical Karel V., da bi ohranil politično in versko enotnost Nemčije, so bili neuspešni. V Regensburg je prišel tudi mladi Calvin, ki je lahko, kot vsi drugi navzoči, že opazil nepopravljiv razkol v krščanstvu in nepremostljiv prepad, ki je na eni strani reformatorje odrezal od rimske Katoliške cerkve in na drugi že napovedal protireformacijo na krilih odločnega boja proti njihovim zamislim.

Enaindvajsetega julija 1542 je z bulo *Licet ab initio* Pavel III. po španskem zgledu ustanovil sodišče rimske inkvizicije, s čimer je v veliki meri omejil svobodo takšnih razprav na univerzah, akademijah, v cerkvah in na drugih javnih mestih. S strogim nadziranjem tiskarn, knjigarn in šol ter objavo prvih *Indices librorum prohibitorum* so inkvizitorji pod vodstvom Giana Pierta Carafe, kasnejšega Pavla IV., napovedali neusmiljeno vojno proti krivovercem, spričo česar so se razmere za italijanske reformatorje občutno poslabšale in zaostriale. Po vrnitvi iz Regensburga so Contarinija v Rimu obtožili luteranstva in beneški kardinal se je umaknil v Bologno, kjer je avgusta 1542 umrl. Malo pozneje sta dva toskanska pridigarja, priljubljena tako med italijanski izobraženci kot med širšimi množicami, Bernardino Ochino in Pietro Martire Vermigli, prečkala Alpe in se pred pozivi inkvizicije zatekla v Švico. Juan de Valdés je umrl že leto poprej.

V teh negotovih razmerah so v Benetkah prvič natisnili knjižico, katere avtorja sta pod krinko anonimnosti povzela nauke Španca, ki so se navezovali na Cerkev božjih izbrancev, utemeljeno z brezpogojnim verovanjem v Jezusa in njegovo dobroto. V delu tako ne zasledimo izrazov »Katoliška cerkev« ali »Rimska cerkev«, o kateri zelo na kratko in v polemičnem tonu spregovori odlomek tretjega poglavja:

»Če bomo iskali pravico in oprostitev grehov zgolj v spoštovanju Postave, ki jo je Bog slovesno razodel na gori Sinaj, bomo ostali brez Jezusove milosti. Podobno velja za tiste, ki se pretvarjajo, da bodo pri Bogu opravičeni zaradi svojih zakonov in pravil. Naj pretehtajo in

nato sami presodijo: Če Bog ni hotel nameniti te časti svoji Postavi, zakaj bi jo namenil njihovim zakonom in ureditvam?¹¹

Onkraj meja zemeljskih Cerkev s človeškimi pravili je namreč nevidna skupnost izbrancev, ki so namenili svojo vero Jezusu ter njegovemu žrtvovanju, in prav te nagovarjajo Fontanini, Flaminio, Carnesecchi in Giulia Gonzaga. Kljub nekaterim sorodnim potezam s severnimi reformatorji so v njihovi misli razpoznavni predvsem nauki Juana de Valdésa in prepričanje, ki ne vsebuje protirimskih polemik. Kljub temu pa je *Beneficio* mnogo več kot le zbirka misli znamenitega učitelja. Navajanje odlomkov Luthra in Calvina, opazno opiranje na delo *Loci communes* Melanchthona, razlaga Gospodove večerje kot »misterio di unità«, ki nadaljuje Avguštinove misli in jih navezuje na Lutra in Kalvina, pričajo o dokaj samosvoji in premišljeno zastavljeni naravi spisa. Avtorja se sklicujeta na krščansko misel prvih stoletij in v njej iščeta utemeljitve za nove nauke reformatorjev; teh zaradi inkvizicije seveda ne imenujeta, jih pa postavita ob bok starim mislecom, kakršen je bil sv. Bernard. Kot zagovorniki opravičenja »ex fide sola« so skupaj z omenjenimi modreci spoznali bistvo krščanstva in tako postali božji izbranci.

»In sveti Bernard trdi v pridigi LXXVII spisa *O Spevu* prav to, ko razlaga, da naše zasluge nikakor ne prispevajo k opravičenju, ampak gre to pripisati samo milosti. Milost nas opraviči zastonj ter nas na ta način osvobodi suženjstva grehu. Pristavi še, da postane, potem, ko se združi s Kristusom v veri, duša njegova nevesta, vse to pa se zgodi brez zaslug naših del.«¹²

Izvirnost *Beneficia* se skriva tudi v pozivu k spoštovanju zakramenta obhajila, namenjenemu vsem kristjanom, saj bi tega lahko onečastili nevera v evangelijsko obljubo odrešenja ter razdejanje enovitosti Kristusovega telesa. Avtorja deloma zaobideta takrat precej burne razprave o navzočnosti Kristusa v posvečenem kruhu¹³ in

11 Ibid., str. 39.

12 Ibid., str. 53.

13 Vprašanje o načinu navzočnosti Kristusa v posvečeni hostiji je v času reformacije ponovno razburkalo razpravljanje teologov. Luther je v svojem delo o Babilonski sužnosti trdil, da sta kruh in vino že telo in kri Jezusa, ter se s svojimi zamislili o zakramentalni zvezi (*unio sacramentalis*) obrnil tako proti Rimski cerkvi kot proti Zwingliju, ki je zavračal resnično navzočnost ter zagovarjal simbolično.

poudarita, opirajoč se na Avgušтина, predvsem nedeljivost Jezusovega telesa v hostiji, o kateri priča že *Evangelij*. Gospodova večerja je bistvo maše in znamenje Božjega odpuščanja, enovitosti in milosti. In če je temu tako, grozita kristjanom dva greha. Greh licemerstva, s katerim se umažejo tisti, ki prejmejo znamenja Jezusovega trpljenja, ne da bi pri tem verjeli v moč njegovega opravičenja; in greh onih, ki pristopijo k Božji ljubezni in enovitosti, medtem ko s sovraštvom do svojih bratov trgajo Kristusovo telo.

»Ker ima On torej le eno telo, v katerem smo vsi navzoči, je nujno, da zaradi te navzočnosti tudi mi postanemo eno telo. To enovitost povzema kruh zakramenta, ki je narejen iz množice zrnja, pomešanega med sabo tako, da enega zrna ni mogoče ločiti od drugega. Tako moramo biti povezani tudi mi, družiti pa nas mora tolikšna sloga duha, da med nas ne stopi niti najmanjša vrzel razkola.«¹⁴

Besede so namenjene tako katoličanom, ki ne priznavajo opravičenja po veri, kot protestantom, ki jim ni mar za enovitost krščanskega telesa. Prav v teh mislih bi lahko iskali jedro sporočila Valdésovega kroga, zgled Pietra Carneseccija, ki ni hotel preklicati omenjenih nauk in se je raje odločil za mučeništvo, pa je najbolj odmevna in dramatična posledica takšnega razglasjanja. V zadnjem procesu leta 1566 in 1567 je Pietro pred sodiščem inkvizicije pojasnil, da so po prepričanju Valdésa in Flaminia resnico o opravičenju sprejeli vsi pravi kristjani in da jo je tem, če ne prej, kot edino pot do odrešenja na smrtni postelji razkril sam Bog. Po letu dni v ječi so ga poleti 1567 obsodili na grmado, kazen pa izvršili oktobra istega leta.

Po tridentinski definiciji opravičenja kot sadu Božje milosti, »po kateri človek stopa iz svoje pasivnosti in postane zmožen za dobra dela«,¹⁵ je spis *Beneficio di Cristo* v očeh krščanske javnosti dobil izrazito protestantski predznak, cenili pa so ga tako italijanski zagovorniki reformacije kot tisti »nikodemiti«, ki se kljub drugačnim prepričanjem niso nameravali ločiti od Rimske cerkve. Po zboru v Trentu je bilo namreč jasno, da sprave med protestanti in Rimom ne bo, zaradi takratnega dviga inkvizicije pa so postala tla Apeninskega polotoka nadvse nenaklonjena zamisliti, ki so odstopale od sklepov

14 *Il beneficio di Cristo*, str. 77.

15 *Zgodovina Cerkve III*, Družina, Ljubljana 1994, str. 163.

znamenitega koncila. Redki drugače misleči Italijani so bili tako odločni kot markiz Galeazzo Caracciolo, učenec Valdésa in Flaminia; leta 1551 se je namreč odrekel svoji družini in visokemu političnemu položaju v Italiji ter se zatekel v Calvinovo Ženevo. Tudi možnosti, da bi se Benetke, kjer se je v prvih desetletjih 16. stoletja razmahnilo protestantsko založništvo, pridružile reformaciji, so bile po zboru in prihodu španske nadvlade vedno manjše. Leta 1547, ko je bila pri Mühlbergu poražena Šmalkaldska liga in so v Trentu razglasili nauk o opravičenju, so v Benetkah ustanovili službo z imenom *Tre sawi sopra l'eresia*, ki je bedela nad delom cerkvenih sodišč in poskrbela, da je na grmadi končalo veliko protestantskih pisanih del. Naslednje leto so pri Rialtu javno sežgali 1400 knjig, leta 1548, ko se je moral Vergerij umakniti v izgnanstvo, pa so na pobudo nuncija Giovannija della Case objavili že omenjeni seznam prepovedanih knjig.

Traktat *Beneficio di Cristo* je sredi 16. stoletja kljub temu občutno zaznamoval italijansko reformacijo, iz Benetk pa se je v tistem času, kot pričajo mnogi procesi inkvizicije, hitro razširil do Modene, Bologne, Firenc ter celo do Neaplja in bližnjih pokrajin. Nekaj izvodov je kljub veliki pozornosti sicilske inkvizicije skupaj z Ochinovimi pridigami in drugimi Valdésovimi knjigami prišlo celo v roke catanijskega škofa Nicole Marie Caracciola.

Flaminio je iz Neaplja odšel v Firenze, mesto, ki še ni pozabilo mučeništva Savonarole, in tam širil zamisli svojega španskega učitelja, traktat pa je bil dobro znan tudi v Sieni in Lucci. Cosimo Bartoli je na predavanju v firenški Akademiji leta 1542, opirajoč se na XXIV. spev Dantejevega Raja,¹⁶ želel dopolniti Ficinova razmišljanja o razodetju z Valdésovim naukom »vera e viva fede«, pri čemer se je večkrat skliceval na besedilo takrat še rokopisne različice *Beneficia*.¹⁷ Ob tej

16 Dante, *Božanska komedija. Raj*, XXIV, 64–66. Dante odgovori na vprašanje apostola Petra, kaj je vera, s Pavlovimi besedami. Vera je podlaga, temelj, podstat, na kateri človek gradi svoje upanje o Bogu in posmrtnem življenju:

»... da vera je podstat nadeje vroče,
dokaz stvari, ki jih ni mogoče zaznati,
to, zdi se, da apostol reči hoče.«

(Založništvo tržaškega tiska, Trst 1991; prevod Andrej Capuder.)

17 *Il Beneficio di Cristo*, poglavje IV; »Degli effetti della viva fede e della unione dell'anima con Cristo«.

priložnosti je omenil tudi Flaminia, ki so ga nekateri že povezovali s traktatom, in ga opisal kot »načitanega človeka, ki nam je razkril in pojasnil številne svete spise.«¹⁸ Valdésovi nauki so skoraj desetletje odzvanjali tako na medičejškem dvoru kot v palačah firenških fff velikašev in v knjižnicah izobražencev, potihnili pa so šele s prihodom jezuitov v Firence. Nemara pa so bile najdrznejši razglas omenjenega učenja v Savonarolovem mestu Pontormove freske v kapeli cerkve San Lorenzo. Kanonik omenjene cerkve in Valdésov pristaš Pier Francesco Riccio je prepričal Cosima Medičejskega da zaupa poslikavo sten Pontormu, ki je delo, v katerem je upodobljena zgodba odrešenja vse od rojstva Eve, Kajnovega greha, vesoljnega potopa pa do zmage Kristusa, naslikal med letoma 1547 in 1558. S tem povezane razprave je po odkritju umetnine še najbolje povzel Vasari, ki je zapisal, da ni nikoli povsem razumel sporočila tega dela. Čeprav je vedel, da je Jacopo nadvse razgledan mož in da se druží z mnogimi izobraženci, pa si ni znal razložiti, kaj naj bi pomenila Kristusova podoba, ki pri vrhu oživlja mrtve, medtem ko je pod njo Bog Oče pravkar ustvaril Adama in Evo.¹⁹ Med restavriranjem cerkve leta 1742 so bržkone po posredovanju jezuita Giuseppeja Riche zadnje Pontormovo delo uničili. Nedavno je Charles de Tolnay, ki se je s pomočjo nekaterih ohranjenih skic spoprijel z ikonografsko analizo dela, opozoril na jasna znamenja Valdésovega učenja in na sledi takratnih italijanskih reformacijskih tokov.²⁰

Sklep

Spis *Il Beneficio di Cristo* je po mnenju Salvatora Caponetta, avtorja spremne študije zadnje italijanske izdaje, postal nekakšno besedilo iniciacije ali posvetitve za vse tiste, ki so jih zanimale nove zamisli

18 Salvatore Caponetto, *La Riforma protestante nell'Italia del Cinquecento*, Claudiana, Torino 1992, str. 106.

19 Giorgio Vasari, *Le vite dei piu' eccellenti pittori, scultori e architetti*, Vita di Iacopo da Pontormo, Newton Compton editori, Roma 1991, str. 1025.

20 Charles de Tolnay, *Les fresques de Pontormo dans le choeur de San Lorenzo á Florence*, La Critica d'Arte, III, S., IX, XXXIII, 1950, str. 49.

reformatorjev s Severa. V stoletju krvavih verskih vojn je knjižica ljudem pomagala ohraniti vero in dušni mir, v času, preden so večino njenih tiskanih izvodov uničili, pa se je izkazala tudi kot učinkovito sredstvo širjenja novih zamisli. Kot rečeno, pa so bile v Italiji zaradi bližine Rima in zaradi politične nestanovitnosti razmere omenjenemu širjenju manj naklonjene kakor pa na drugi strani Alp. Represivni aparat inkvizicije in delovanje novih redov, ki so se razmahnili na krilih katoliške prenove, sta pustila odločilen pečat na versko političnem zemljevidu Apeninskega polotoka. Nekaj drugače mislečih pridigarjev in teologov se je umaknilo na sever, kot sta to storila znana italijanska »krivoverca« Ochino in Vermigli, številne tiste, ki so še naprej javno razglašali svoja prepričanja, pa je doletela podobno kruta usoda kot Carnesecchija in Sicula. V takih razmerah je na italijanskih tleh v drugi polovici 16. stoletja zamrlo tudi tiskanje protestantskih traktatov, zato so za redke kasnejše izdaje *Beneficia* poskrbeli predvsem v severnih deželah.

Prvo stran tretje angleške izdaje iz leta 1633 pomenljivo krasijo verzi *Prvega pisma Korinčanom*: »Sklenil sem namreč, da med vami ne bom vedel za nič drugega kakor za Jezusa Kristusa, in sicer križanega.« In besede iz *Pisma Filipljanom*: »Še več, za izgubo imam vse zaradi vzvišenosti spoznanja Kristusa Jezusa, mojega Gospoda.«²¹ Po Caponettovih besedah je založnik hotel opozoriti predvsem na Pavlovo sporočilo Filipljanom o bratski skupnosti v Kristusu, ki temelji na veri in je vir veselja. Spis je v drugi polovici devetnajstega stoletja znova odkril Babington, kmalu zatem pa je ponovno zaživel tudi v luteranskem okolju Nemčije, kjer je Konstantin von Tischendorf leta 1855 uredil nemški prevod, ki je v kratkem času doživel štiri ponatise. V Torinu je leta 1860 svojo izdajo uredil grof Piero Guicciardini, ki je v Firencah v tistem času ustanovil svobodno evangelijsko skupnost, slabo stoletje kasneje pa je za še eno italijansko različico skupaj s pastorm Marianom Moreschinijem poskrbel izobčeni duhovnik in politični ubežnik Ernesto Buonaiuti. Zato, da bi se, kot je zapisal, ponovno spoprijeli z glavno težavo vsake krščanske Cerkve in ponovno začeli razmišljati o pomenu krščanske reforme.²²

21 1Kor 2,2; Flp 3,8.

22 B. Luchino, *Beneficio di Cristo*, Roma 1942, str. 42.